

«НОРМИ «JUS COGENS»

Афанасенко С. І.

Стаття розглядає основоположні норми міжнародного права, що складають скелет міжнародних відносин, визначає їх юридичну природу, та процес становлення. Надається роз'яснення імперативних норм «*jus cogens*», їх міжнародне нормативно-правове закріплення, та застосування в реаліях життя.

В статті наводиться питання, щодо розуміння міжнародно-правових норм: від їх загального прийняття та ефективності, до безумовного визнання, як основи міжнародного правопорядку. Підвищення їх ролі на міжнародній арені, необхідності доповнення, диспозитивних за своєю структурою норм, юридичним механізмом їх дотримання, апарату примусу та застосування санкцій, аби уникнути лише формального їх закріплення.

Основоположні принципи і норми містяться в міжнародних договорах, статутах міжнародних організацій, рішеннях міжнародних судів, і в міжнародних звичаях. Метою статті є надання характеристики нормам права, що закріплені Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, Статутом ООН

від 26 червня 1945 року, Декларацією про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 року, і Гельсінським Заключним актом Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 вересня 1975 року, а також виділення наявних помилок при їх застосуванні як в теорії так і практиці міжнародного права.

Надається відповідь, щодо тлумачення принципів, неможливість їх поодинокого використання, і застосування лише в сукупності один з одним. Ставиться питання про доповнення загального переліку принципів, такими, що є нагальними для вирішення сьогоденних питань (таких як питання екології, використання ядерної енергетики).

Ключові слова: норма, принципи, міжнародне право, імперативні норми, норми «*jus cogens*», принципи міжнародного права.

Статья рассматривает основополагающие нормы международного права, составляющих скелет международных отношений, определяет их юридическую природу, и процесс становления. Предоставляется разъяснение

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

императивных норм «*jus cogens*», их международное нормативно-правовое закрепление, и применения в реалиях жизни.

В статье приводятся вопросы, касающиеся понимания международно-правовых норм: от их общего принятия и эффективности, к безусловному признанию, как основы международного правопорядка. Повышение их роли на международной арене, необходимости дополнения, диспозитивных по своей структуре норм, юридическим механизмом их соблюдения, аппарата принуждения и применения санкций, чтобы избежать лишь формального их закрепления.

Основополагающие принципы и нормы содержатся в международных договорах, уставах международных организаций, решениях международных судов, и в международных обычаях. Целью статьи является предоставление характеристики нормам права, которые закреплены Венской конвенцией о праве международных договоров от 23 мая 1969 года, Уставом ООН от 26 июня 1945 года, Декларацией о принципах международного права от 24 октября 1970 года, и Хельсинкским Заключительным актом Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 сентября 1975 года, а также выделение имеющихся ошибок, при их применении, как в теории так и практике международного права.

Предоставляется ответ в отношении толкования принципов, невозможности их поодиначного использования и применение только в совокупности друг с другом. Ставится вопрос о дополнении общего перечня принципов - неотложными, которые нужны для решения вопросов на данный момент (таких как вопросы экологии, использования ядерной энергетики).

Ключевые слова: норма, принципы, международное право, императивные нормы, нормы «*jus cogens*», принципы международного права.

The article deals with the basic norms of international law, forming the skeleton of international relations, defines their legal nature, and the process of becoming. Provided an explanation of the peremptory norms of «*jus cogens*», their international legal consolidation, and application in the realities of life.

The article presents issues relating to the understanding of international legal norms, from their general acceptance and efficiency, to the unconditional recognition as the basis of international law and order. Also, increasing their role in the international arena, that need to supplement dispositive on the structure of norms, legal system for their enforcement, the structure of coercion and sanctions, to avoid just their formal consolidation.

Fundamental principles and standards contained in international treaties, charters of international organizations, decisions of international courts and international customs. The aim of the article is to provide the characteristics of the rule of law, as enshrined by the Vienna Convention on the Law of Treaties of 23 May 1969, the United Nations Charter of 26 June 1945, the Declaration on Principles of International Law of 24 October 1970, and the Helsinki Final Act on Security and Cooperation in Europe dated September 1, 1975, as well as the allocation of existing errors in their use, both, in theory and practice of international law.

The article provides an answer as to the interpretation of the principles, they can not be singly use and application only in conjunction with each other. As well as the question

of a common set of principles supplement - urgent measures are needed to address the issues at the moment (such as environmental issues, use nuclear power industry).

Keywords: norms, principles, international law, peremptory norms, standards «*jus cogens*», principles of international law.

Норма - це відправна точка будь-якої системи права, термін якої латинського походження і означає «узагальнене встановлення» чи «обов'язково прийнятий порядок», «чітко визначена міра».

Норма міжнародного права - це чітке, загальнови-знане правило поведінки, що створюється державами, організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права шляхом консенсусу їх положень і визнається ними як юридично обов'язкове.

Норми міжнародного права не є єдиним регулятором міжнародних відносин, до них можуть також відноситись: норми міжнародної моралі, норми міжнародної ввічливості, міжнародні традиції та звичаї. Основна відмінність між останніми та нормами міжнародного права в тому, що вони не мають фактичного закріплення, та юридично обов'язкового характеру. Наслідком чого є істотна відмінність і в інституті відповідальності, і наслідками при порушенні норм міжнародно не закріплених норм моралі, традицій, ввічливості.

Специфічним також є побудова міжнародно-правових норм, що є відмінною від класичної концепції і виражається в відсутності диспозиції та санкції більшості міжнародно-правових норм. Санкції, якщо вони вже і присутні, закріплені в окремих угодах, чи безпосередньо системою міжнародного права в цілому.

Jus cogens - імперативна норма права, вираження, якої відображено в чітко визначеній, конкретній і категоричній формі, і яка не відлягає змін за ініціативи її сторін.

Найчастіше цей термін застосовують як спеціальне поняття саме міжнародного права, відображення якої має чітко визначену незмінну форму, що позначає імперативну норму міжнародного права, диспозиція якої виражена в категоричній формі.

Прародичем імперативних положень міжнародного права виникають ще в Римській імперії (приблизно V-III тисячоліття до н. е.). [1]

Норми *jus cogens* виникали на початку в первісному суспільстві, на основі міжплемінних та міжродових формувань. Основною передумовою їх виникнення була наявність відмінностей в вірі, звичаях, наявності чи відсутності певних видів товарів, встановлених правилах поведінки в цілому.

Необхідність даних норм, виникає разом з поняттям у суб'єкта відносин поняття цілісності системи даних відносин, усвідомлення наявності цілого кола та роду контрагентів, суб'єктів між якими необхідно створювати певні економічні та політичні зв'язки.

Саме з такою метою створювалися і виникали норми *jus cogens*. Саме вони втілюють загальні поняття суб'єктів міжнародного права про співіснування.

Одною із основних вимог до даного роду норм є втілення спільних уявлень народів про міжнародне співжиття; міститись у прийнятній та зрозумілій для усіх формі та, що є головним - бути загальновизначеними і мати реальний механізм дотримання. [2]

Метою статті є надання характеристики імперативним нормам міжнародного права, виділення наявних помилок при їх застосуванні як в теорії так і практиці

міжнародного права.

Міжнародне відображення імперативних норм знайшло своє втілення у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., де було встановлено наступне: «Норма *jus cogens* є імперативною нормою загального міжнародного права, яка приймається і визнається міжнародною спільнотою держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яка може бути змінена лише наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий самий характер». [3]

Неможливість зміни чи скасування імперативних норм, а також загальнообов'язкове їх дотримання та побудова, формує особливий їх статус. Більшість імперативних норм міжнародного права є «*Erga Omnes*» тобто установлюють зобов'язання щодо усієї спільноти держав.

Також, в ст. 64 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, обумовлено наслідки виникнення нової імперативної норми міжнародного права, а саме у разі виникнення такої норми, будь-який існуючий договір, який виявляється в суперечності з цією нормою, стає недійсним і припиняється.

Згідно зі звітом Робочої групи з питань «Фрагментації міжнародного права» комісії з міжнародного права ООН концепція *jus cogens* є передусім інструментом розв'язання конфліктів між різними нормами міжнародного права. У документі зазначається, що імперативні норми обумовлюють таке:

якщо угода цілком або її окреме положення суперечить імперативній нормі міжнародного права, то угода або положення, якщо воно може бути виокремлено з тексту угоди, мають вважатись недійсними;

якщо норма міжнародного звичаєвого права або резолюція міжнародної організації суперечить правилу *jus cogens*, то така норма або резолюція мають вважатись недійсними;

якщо імперативній нормі міжнародного права суперечить будь-яка спеціальна норма міжнародного права, перша має пріоритетний характер. [4]

У звіті встановлено, що уряду або державі може бути відмовлено у легітимному визнанні, якщо було порушено норму *jus cogens*, наприклад, якщо держава застосувала силу до іншої держави всупереч положень Статуту ООН. [5]

На відміну від інших міжнародно-правових норм, норми *jus cogens* мають більшу юридичну силу, довгий процес створення і всі знову прийняті міжнародні норми повинні їм відповідати. Порівняно з більшістю міжнародно-правових норм, які мають зазвичай два етапи створення, імперативні норми створюються в три етапи: узгодження волі суб'єктів міжнародного права відносно правил поведінки;

узгодження волі суб'єктів щодо надання даному праву поведінки вищої юридичної сили в даній правовій системі;

надання суб'єктами міжнародного права згоди на юридичну обов'язковість узгодженого правила поведінки.

Основні правила та принципи міжнародного права закріплені також і в Статуті ООН, що розпочинається такими словами:

«Мы, народы Объединенных Наций, Преисполненные Решимости избавить грядущие поколения от бедствий войны, дважды в нашей жизни принесшей человечеству невыразимое горе, ...и в Этих Целях проявлять терпимость и жить вместе, в мире друг с другом, как добрые

соседи, и объединить наши силы для поддержания международного мира и безопасности, и обеспечить принятием принципов и установлением методов, чтобы вооруженные силы применялись не иначе, как в общих интересах, и использовать международный аппарат для содействия экономическому и социальному прогрессу всех народов, Решили Объединить Наши Усилия Для Достижения Этих Целей.» [6]

Даний Статут є наслідком того, що суб'єкти міжнародного права рахуються з імперативними нормами права, та бажають встановити чітку форму відносин як між країнами що входять до Організації Об'єднаних націй, так і тими, що не є її учасниками.

Стаття 2 даного Статуту має сім основних принципів, які тлумачаться в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами, відповідно до Статуту ООН, прийнятий на 25-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1970 р.

У Гельсінському Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі, підписаному керівниками 33 європейських і двох північноамериканських держав 1 серпня 1975 р., є Декларація принципів, якими держави-учасниці керуватимуться у взаємних відносинах. На даний момент кількість принципів зростає, разом з еволюціонуванням міжнародно-правових відносин. На сьогоднішній день це такі принципи як:

принцип суверенної рівності держав - повагу їх суверенітету і юридичної рівноправності в міжнародних відносинах. З цього випливає обов'язок кожної держави поважати право іншої держави здійснювати законодавчу, виконавчу та судову владу в межах своєї території без втручання з боку інших держав.

принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань - що полягає в тому, що держави повинні сумлінно виконувати свої зобов'язання взяті на себе за Статутом ООН;

принцип мирного розв'язання спорів - означає першочергове вирішення спорів демократичним, дипломатичним шляхом;

принцип незастосування сили або погрози силою - тобто утримуватись від будь-яких насильницьких дій, та примушування за допомогою сили;

принцип надання допомоги ООН у її діях - утримуються від надання допомоги будь-якій державі, проти якої Організація Об'єднаних Націй застосовує дії превентивного або примусового характеру;

принцип співробітництва держав здійснювати міжнародну співпрацю в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру;

принцип самовизначення народів - всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток;

принцип невтручання у внутрішні справи держав - має поряме посилення до принципу суверенної рівності держав;

принцип непорушності державних кордонів;

принцип територіальної цілісності;

принцип поваги прав людини і основних свобод. [7]

Перелік даних принципів і на сьогоднішній день є відкритим, потребує подальшого доповнення та вдосконалення і що найголовніше поглибленого тлумачення. Перелік принципів має постійно доповнюватись у зв'язку з нагальними на цей час проблемами (наприклад прин-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

ципом екологічної безпеки, безпечності використання ядерної енергетики).

Основними проблемами даних принципів є їх тлумачення та поєднання, адже єдність деяких із них є неможливою (самовизначення народів і принципу територіальної цілісності держав) вони мають тлумачитись в кожних окремих випадках по різному. [8]

У Декларації 1970 року говориться про неможливість виокремлення принципів міжнародного права, і застосування їх поодинокі, а саме, їх необхідно розглядати в сукупності та враховувати їх взаємопов'язаний характер.

Як висновок, слід зазначити, що основоположні принципи міжнародного права не є доскональними елементами. Прикладом може стати ситуація, щодо вирішення питання анексії Криму та ведення бойових дій на території Донецької та Луганських областей Російською Федерацією, яка порушила основні норми та принципи міжнародного права (недоторканості кордонів, суверенітету, самовизначеності народів, невтручання у внутрішні справи країни, Росією порушено норми Меморандуму про гарантії безпеки, Росією порушено норми угоди про статус і умови перебування Чорноморського флоту на території нашої країни, порушення принципу незастосування сили і погрози силою і т.д.). Анексією Криму та агресією на Донбасі Росія зруйнувала систему світової глобальної безпеки. І хоч реакція міжнародного співтовариства на ці дії є негативною, та через відсутність реального механізму примусу, реалізації та дотримання даних норм вирішення долі питання закриття даного конфлікту залишається досить далеким та відкритим.

А зважаючи на те що подібні конфлікти трапляються і на даний момент а також існують на більшості континентах світу, говорити про досконалість норм міжнародного права важко.

Звідси і випливають недоліки міжнародного права, так як вони будучи чітко визначеними мають лише формальний зміст, адже механізм їх реального дотримання є важким і якщо держава вже зраджує основоположним принципам то змусити її зупинити дані неправомірні дії можна лише силою, і аж ніяк не дипломатичною. Знову ж приклад недотримання Росією «Мінських домовленостей», навіщо країні агресору йти на домовленості,

якщо вона вже ними знехтувала? І знову ж таки постає питання поєднання таких принципів, як мирного вирішення конфліктів і недоторканості кордонів, суверенітету, самовизначення народів.

Література

1. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії, [Електронний ресурс]: . - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Jus_cogens
2. Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, [Електронний ресурс]: . - Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1072042349459/pravo>
3. «Віденська конвенція про право міжнародних договорів» Конвенція ООН; Міжнародний документ, Заява від 23.05.1969, Приєднання від 14.04.1986.
4. «Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From the Diversification and Expansion of International Law», Report of the Study Group of the International Law Commission, Chaired by Martti Koskenniemi, Report of the International Law Commission on the work of its 58th session, 1 May – 9 June and 3 July – 11 August 2006. The report consists of two parts. The bulk of the report is contained in docu ment. – A/CN.4/L.682, A/CN.4/L.702.
5. Boleslaw Adam Boczek. International Law: a Dictionary. – Scarecrow Press, 2005. – P. 19.
6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН; Статут, Міжнародний документ від 26.06.1945
7. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі, ООН; Акт, Міжнародний документ від 01.08.1975, Прийняття Україною від 01.08.1975
8. Загальноновизнані принципи міжнародного права, [Електронний ресурс]: . - Режим доступу: http://stud.com.ua/30877/pravo/zagalnoviznani_printsipi_mizhnarodnogo_prava

*Афанасенко С. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
державно - правових дисциплін ОДУВС
Надійшла до редакції: 16.12.2016*